

Bojan Savić Ostojić i Marko Despot

PROKLETA AVLIJA TREĆI PUT NA FRANCUSKOM

(Ivo Andrić, *La cour maudite*, prevela Paskal Delpesh, *Noir sur Blanc*, 2025;
razgovor sa Markom Despotom, urednikom u kući *Noir sur Blanc*)

Za obnavljanje prevoda kapitalnih dela presudni su faktori vreme i zastarevanje vokabulara. Ali kad se taj fenomen razmotri iz šire perspektive, za njega su verovatno najzaslužnije promene u prevodilačkoj praksi i etici.

Francuski izdavači rado obnavljaju prevode. *Gallimard* je pre četiri godine obnovio *Menhetn transfer* Džona Dos Pasosa (u prevodu Filipa Javorskog), prvi put preveden 1928. U aprilu 2025. *Flammarion* je otpočeo novi prevod celog opusa Grejema Grina (prevodilac je poznati pisac Klaro): to se dogodilo na inicijativu piščeve zadužbine koja je procenila da je neophodno da autor *Trećeg čoveka* podmladi publiku. I neke značajne knjige iz druge polovine dvadesetog veka (*Mars Frica Corna* i *Dobro došli u nadzorni odbor* Petera Handkea) dobile su nove prevode, kod izvornih izdavača. U proseku, između dvaju prevoda prođe otprilike pola veka. *Prokleta avlija* Ive Andrića dosad je na francuski prevedena dvaput. Prvi put 1962. godine (preveo Žorž Lisjani, izdavač *Stock*), a 1990. drugi put (za *L'Age d'homme*, u prevodu Jasne Šamić i Boška Živadinovića). Nedavno je knjigu treći put prevela Paskal Delpesh. Objavljena je u kući *Noir sur blanc*, u okviru kolekcije *Bibliothèque de Dimitri*. Tim povodom čitamo prevod i razgovaramo sa urednikom ove biblioteke, Markom Despotom. Osim uredničkog rada, najpre u izdavačkoj kući *L'age d'homme*, zatim *Syrtes*, i danas *Noir sur Blanc*, Marko Despot je i sam književni prevodilac, sa nemačkog i srpskohrvatskog. U njegove najvažnije prevode među skorijima ubrajaju se novele Branimira Šćepanovića i nekoliko romana Anta Tomića.

BOJAN SAVIĆ OSTOJIĆ: Kada je o jugoslovenskoj književnosti reč, već je i jedan prevod na „velike jezike” luksuz. *Prokleta*

avlija Ive Andrića ove godine je doživela treći prevod u Vašoj kući. Šta Vas je kao urednika opredelilo za taj potez?

MARKO DESPOT: Pokojni istoričar i diplomata Dušan Bataković mi je uvek govorio da je *Prokleta avlija* najbolji Andrićev roman, knjiga koja prikazuje balkanske prilike na najjasniji način, ali da nije mogao, dok je bio ambasador u Parizu, da je pokloni francuskim zvaničnicima zbog zastarelog prevoda. I tu je bio u pravu: svaka generacija čitalaca ima pra-

vo na nov prevod klasika. U prevodu Žorža Lisjanija (*Georges Luciani*), objavljenom neposredno posle Nobelove nagrade, *Prokleta avlija* je predstavljena kao novela i štampana zajedno sa još četiri pripovetke iz „franjevačkog ciklusa” („Trup”, „U vode-nici”, „Čaša” i „Šala u Samsarinom hramu”). Prevodilac nastoji da doslovno isprati sve detalje Andrićeve rečenice: otud njegove mane i brojna odstupanja od francuske sintakse. Na leksičkom planu, Lisjani se trudi da vlastita imena grafijom približi francuskom čitaocu, ali u tome je nedosledan jer neke turcizme zadržava u izvornom obliku. Pripovedački prezent, kojem u srpskom Andrić prirodno pribegava iako je pripovedanje otpočeo u perfektu, Lisjani prevodi prezentom, što je u francuskom nedopustivo. Najveća sloboda koju je sebi prevodilac dozvolio jeste odluka da Andrićev pokrajinski hipokoristik „bežanović” preveđe kao *fuyardovitch* (od *fuyard*, „begunac”). U svojoj analizi Lisjanijeve prepiske sa Andrićem, Biljana Đorđević Mironja sugerije da je Andrić povoljno ocenio pomenuto prevodiočevo rešenje, dodavši „da mu ostavlja na procenu da li će francuski čitalac shvatiti pravo značenje”.¹ Ovaj momenat ukazuje na kompleksnu situaciju u kojoj se nalazi prevodilac kad se uzda u autorov sud. Prema sećanju Jasne Šamić, druge prevoditeljke *Proklete avlije*, direktor kuće *L'Age d'homme*, od nje je 1990. naručio da preveđe knjigu smatrajući da postojeći prevod iz nepoznatog razloga „ne ide”. Sama J. Šamić u svojoj knjizi *Mraz i pepeo* ističe: „Moram priznati da nisam nikoga tada mrzila kao

Andrića [...] ne zato što je neprevodiv zbog svoje 'stilske savršenosti', kako su tvrdili Jugosloveni, nego zato što se ponavljao, bio nedosljedan i jer njegov folklorni stil, ritmom prožet guslama, nije prolazio kod Francuza. Obdukcija jednog književnog djela, što prevođenje i jeste, otkrilo mi je skrivenu stranu našeg genija koji je, poput tolikih nacionalnih heroja, našim obožavanjem izgubio i identitet i ljudske osobine, da bi postao samo simbol.”² Ova lična ocena, osim prevodilačkog uvida u tekst, odslikava i generalnu recepciju Andrićevih dela početkom devedesetih godina. Prevod Jasne Šamić, po čijem je svedočenju supotpisani Živadinović bio redaktor, u velikoj je meri korektniji od Lisjanijevog; ipak, i u njemu se glagolska vremena smeњуju kao u originalu. Time odudaraju od uobičajene francuske sintakse.

B. S. O.: *Paskal Delpes, kod nas poznata pre svega po prevodima Danila Kiša, počela je da prevodi Andrića osamdesetih i devedesetih, mahom posle već postojećih prevoda. Moj je utisak da je baš ona, time što je sistematski prevela najvažnija dela i na neki način ponudila jedinstven glas Andriću, zaslužna za pozitivniju recepciju njegovog opusa. Možete li nam reći nešto više o vašoj saradnji? Kako ocenjujete njen prevod u poređenju s prethodnima?*

M. D.: Dok sam razmišljao o novom izdanju *Proklete avlije*, Paskal Delpes me je nazvala da mi kaže da bi želela da preveđe to Andrićevo remek-delo. Sa njom sam sarađivao prošle godine, kad sam objavio biografiju Danila Kiša koju je napi-

¹ Đorđević Mironja, Biljana. (2023). „Majstor i prevodilac: Ivo Andrić i Žorž Lisjani”, *Sveske Zadužbine Ive Andrića*, 40/2023, 68–69.

² Šamić, Jasna. (1997). *Mraz i pepeo*. Sarajevo: Bosanska knjiga.

sao Mark Thompson (*Mark Thompson*),³ a koju je Paskal prevela sa engleskog. Njen prevod *Proklete avlije* je vrlo precizan, veran originalu, a istovremeno smeo u savremenom izražavanju. U svojoj verziji *Proklete avlije* Paskal Delpes poštuje savremene prevodilačke principe. Prevoditeljka najpre bira da očuva stranu grafiju kad su vlastita imena u pitanju: zadržala je naziv „fra Petar” (pri čemu ga je J. Šamić transponovala kao „fra Pétar”, a Lisjani kao „Frère Pierre”); s druge strane je zadržala tursko „Kamil” i „Karagöz” (Lisjani direktno transponuje original: Tchamil/Karadžoz). Ipak, izdanje *Noir sur blanc* otvara se fonetskim kodom koji naše karakteristične glasove približava francuskom pravopisu.

Paskal Delpes nastoji da ispoštuje dužinu i meandriranja Andrićeve rečenice, ali ne i svaki detalj. Najpreciznije rečeno, među njima uspostavlja hijerarhiju. Prenoseći rečenice koje kod Andrića počinju anaforičnim veznikom „a” ili „i”, P. Delpes varira početne reči kako bi u francuskom izbegla monotoniju. U portretu mladog Karađoza (prvo poglavlje) ona ispravno bira da doslovno prenese Andrićev slobodni neupravan govor, jer je veoma uobičajen u francuskoj književnosti, dok ga prethodni prevodioci, opreznije, transponuju kao upravni govor.⁴ Što se ti-

če pripovednog prezenta, Delpes ga transponuje imperfektom, koji je u francuskom prirodno rešenje ako je pripovedanje otpočeto u prošlom vremenu. Prezentu se vraća tek na kraju romana, kada se i pripovedač vraća optici mladog fratra iz prologa. Paskal Delpes ima sluha za usmene deonice i specifičnu sintaksu koja u njima vlada. Prevodeći Karađozov „monolog o krivici” (prvo poglavlje), ona više računa vodi o intonaciji nego o prenošenju svih izvornih poštapalica. Posebno joj je stalo da se ključna reč, „nevin” (*innocent*), ne ponavlja na istim mestima u rečenicama. Kad su u pitanju idiomi, P. Delpes nalazi odgovarajuće francuske ekvivalente. Poređenja radi, Lisjani bukvalno prevodi izraz „jer ću narediti da te prebiju kao mačku” (*je te fais bâtonner comme un chat*), pri čemu i J. Šamić i P. Delpes korektno transponuju idiom kao *rosser comme un chien* (doslovno „pretući kao psa”). Uopšte uzev, prevoditeljka je sistematski otklonila mane prethodnih prevoda, te možemo pretpostaviti da ih dobro poznaje. Ali njen prevod ima snažan lični pečat i dâ se uporediti s jezikom *Ćuprije* i *Hronike*, prvi put objavljenim devedesetih u njenoj verziji. Pri svim tim obzirima, Paskal Delpes se ne ustručava od smelijih transpozicija. Tako je nadimak za fra Rastislava, „Raspislav”, u njenom prevodu postao „Gaspislav” (od *gaspilleur*, „raspikuća”), dok su se prethodni prevodioci zadovoljili dodavanjem fusnote. Po našoj oceni, to rešenje je i smelije i srećnije.

B. S. O.: *Od prvog prevoda* (Na Drini ćuprija, prev. Lisjani, 1956) *recepција Andri-*

grad: Prosveta; Zagreb: Mladost; Sarajevo: Svjetlost; Ljubljana: Državna založba Slovenije, 27.

³ Thompson, Mark. (2013). *The Birth Certificate*. Ithaca: Cornell University Press. (*Prim. prir.*)

⁴ Odeljak koji počinje rečenicom: „A stari iskusni upravnik mu je odgovarao mirno ali po istini. Da krade, na krade baš, ni trgovce ne vara, ni devojke ne otima lično, ali gde god se te stvari dešavaju, možete biti siguran da ćeš i njega tu negde u blizini naći”, navedeno prema: Andrić, Ivo. (1963). *Prokleta avlija*. Beo-

ćevih dela na francuskom govornom području prilično je varirala. Čini se da mu Nobelova nagrada nije pomogla da se odmah odomaći kod francuskih čitalaca. Tek devedesetih, sa prevodima Paskal Delpeš i Žana Deska, Andrić počinje da izaziva veće interesovanje. I danas pak jedan francuski bukstagramer predstavlja Prokletu avliju kao „odličan uvod u Andrićev težak opus”. Kako biste ocenili razvoj Andrićeve recepcije u francuskom području?

M. D.: Tragično je što je Andrić u francuskom jezičkom području uglavnom poznat po Čupriji, malo manje po Travničkoj hronici. Mali broj ljudi je čitao njegove pripovetke. Vidim da se Prokleta avlija čita, da se piše o njoj, kao da su čitaoci tek sada otkrili Ivu Andrića. Nobelova nagrada može često da bude prepreka i breme: citirani bukstagramer ocenjuje da je Andrićev opus „težak” možda zato što su nobelovci uglavnom „ozbiljni” autori. Istovremeno konstatujem da izdavači nastavljaju da objavljuju Andrića. Nedavno su objavljene *Beogradske priče*, u prevodu Alena Kapon (Editions Syrtes, 2023, prim. B. S. O.), i radujem se tome.

B. S. O.: Izdavačka kuća Noir sur Blanc u poslednjih desetak godina nastoji da na jednom mestu okupi sve važnije jugoslovenske, pa i slovenske autore dvadesetog veka. Nedavno su ponovo objavljeni Roman o Londonu Miloša Crnjanskog (u prevodu Velimira Popovića), sabrane novele Branimira Šćepanovića (u zajedničkom prevodu Žana Deska i vas lično). Koji su još to klasici jugoslovenskih književnosti kojima name-
ravate da posvetite pažnju?

M. D.: Imamo toliko toga da ponovo objavimo, ili da prevedemo: Borislava Pe-kića, Boru Stankovića, Aleksandra Tišmu, Dobricu Ćosića... Pokušavam da objavim barem jedan naslov jugoslovenskih klasi-ka u svom godišnjem programu od osam knjiga.

B. S. O.: Kolekcija Bibliothèque de Dimitri u kojoj je objavljena Prokleta avlija omaž je radu Vladimira Dimitrijevića, osni-vača L'Age d'homme, kuće u kojoj ste i vi ra-dili kao urednik. Ovaj izdavač, osnovan 1966. u Lozani, naročito je zadužio sloven-ske književnosti (kolekcijom Classiques sla-ves). Noir sur blanc, ocenio bih, nastavlja rad ovog izdavača. Kako danas gledate na rad u okviru L'Age d'homme?

M. D.: Vera Mihalski, direktorka No-ir sur Blanc, pre sedam godina otkupila je fond književnih prevoda L'Age d'Homme, što predstavlja nekih sedamsto naslova, u cilju da spasi od zaborava knjige koje nisu više bile dostupne. Taj posao ponovnog ob-javljivanja klasika vidim ne kao „republi-kaciju” starih naslova, već kao sasvim no-vo izdanje knjiga nepoznatih novoj gene-raciji čitalaca. To se vidi u njihovom prije-mu kod publike, koji mnoge nisu doživeli kada su prvi put objavljene. I, naravno, po-sao nije isti. U L'Age d'Homme smo izdava-li preko sto naslova godišnje, nismo imali mnogo vremena da posvetimo svakoj knji-zi. Vladimir Dimitrijević je imao mnogo više hrabrosti, ili ludosti, od ostalih izda-vača, u smislu da se često nije pitao da li će knjiga da se proda ili ne. Uvek je govo-rio da knjiga mora da nađe svog čitaoca, kad god se to desilo.

B. S. O.: *U poslednjih pet godina sve-
dočimo bumu savremene eks-jugoslovenske
književnosti na francuskom. Objavljuje se
sve veći broj autora i autorki među kojima,
čini se, prednjači relativno mlađa generaci-
ja, i kod većih izdavača. S obzirom na to da
se bavite jugoslovenskim književnostima,
kako ocenjujete taj fenomen?*

M. D.: Ne pratim dovoljno eks-ju knji-
ževnu scenu da bih mogao da odgovorim
na to pitanje. Jedino što mogu da kažem
jeste da savremeni autori, bili oni iz Hr-
vatske, Bosne ili Srbije, mnogo bolje pro-
laze u Francuskoj nego pre dvadesetak go-
dina. Imam utisak da su ratne godine iza
nas i da je ono što njih sada zanima u su-
štini razumljivije francuskoj publici nego
ranije. Dimitrijević je osnovao *L'Age
d'Homme* sa idejom da ukloni gvozdenu
zavesu, jer je smatrao da je ta „druga Evro-

pa” (istočna) drugo plućno krilo ovog na-
šeg kontinenta. Vera Mihalski je sa supru-
gom Janom Mihalskim osnovala izdavač-
ku kuću *Noir sur Blanc* sa vrlo sličnom ide-
jom. Kroz umetnost, kroz književnost, ta
gvozdena zavesa je konačno pala. Temati-
ke nisu postale univerzalnije, ali su sada
ljudi sa Zapada spremniji da prihvate i
razumeju ono što dolazi sa Balkana. Naj-
bolji primer je Ante Tomić, čije sam tri
knjige preveo i objavio. *Čudo u Poskokovoj
dragi* je doživelo ogroman i neočekivan
uspeh u Francuskoj, sa preko 50.000 pro-
datih primeraka. Sviđa mi se što govorite
o jugoslovenskoj književnosti, zato što svi
ti citirani autori pripadaju istoj kulturi,
istom „književnom arhipelagu”.

N. B. Autor se zahvaljuje Muzeju Ive
Andrića na mogućnosti da konsultuje pre-
vod Žorža Lisjanija iz piščeve biblioteke.